

"Bu dünyada bir nesneye yanar içim göynür özüm
Yiğit iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi"

Yunus Emre

Hocam Çavuşoğlu ve Metin Şerhi

Mehmet KALPAKLI

Hocayı anlatmak çok ama çok zor benim için. Dört yıl öğrenci idim ve bu mesleğe onun teşviki ile girdim; sonra asistanı oldum, vefatına kadar üç yıl birlikte çalıştık; Profesör-asistan ilişkisiyle değil, baba-oğul ilişkisiyle geçen yıllarda. O kadar ki yakın zamana kadar Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki görevliler benim onun öz oğlu olduğumu sanıyorlardı.

Şimdi Hoca ile geçen günlerimi hatırlıyorum. Bazen tatil hatta bayram günleri bile süren çalışmalarımızı, kütüphanelerde sabırla bana eski eserleri tanıtımını, birlikte okuduğumuz divânları, Bodrum'da geçirdiğimiz bekârlık günlerini, hatta bazen yaptığımız âvârlıklar, Hocanın o tadına doyumaz sohbetlerini ve anıları, anıları... İşte o kadar çok şey var ki Hocadan bende kalan günlerce, aylarca, hatta yıllarca anlatabilirim. Fakat burada Hocanın benden anlatmamı isteyeceğini bildiğim bir yanını: onun ilmi cephesini tanıtmaya çalışacağım.

Çavuşoğlu Hoca, metin şerhi dediğimiz bir yorum tarzının Ferid Kam ve Ali Nihad Tarlan'dan günümüze uzanan tek ve son temsilcisiydi. Çocukluğundan gelen bir kültür birikimi, şairliğe olan büyük yeteneği, Avrupa'da kazandığı bilim formasyonu, hafızası, zekâsı ve estetik yaradılışı ile bu sahada yetişen en büyük bilim adamı idi.

Metin şerhinin yanında tenkidli divân yayımlarıyla da kültürümüze büyük hizmetler veren Hocanın yayımlanan beş ve yayıma hazır üç divân ile metin neşri alanındaki diğer çalışmaları ve son olarak A.B.D. Washington Üniversitesi'nde Profesör Walter Andrews ile geliştirdikleri computer programı onun bu sahada dünyaca kabul edilmiş bir otorite olduğunu kanıtlamaktadır. Bu son projenin gerçekleşmesiyle eski metinlerin tenkidli yayımları çok kolaylaşacak böylece kütüphane raflarındaki kültür eserlerimiz gün ışığına çıkacaktı. Şimdi bize düşen görev bu çalışmaları mümkün olduğunca devam ettirmek ve Hocanın yarım kalan eserlerini tamamlayarak kültürümüze kazandırmak, böylece onun ruhunu şâd etmektir.

Burada Hocanın yayımcı yönünü bir başka yazıya bırakarak onun metin şerhi alanında yaptıklarını anlatmak istiyorum.

Yukarıda belirttiğim özelliklerinden dolayı divân edebiyatı metinlerine kolaylıkla nüfuz edebilen Hoca, aynı zamanda divânçe teşkil edecek kadar şiir yazmış bir divân şairiydi. O bir metni okurken, bir gazeli şerh ederken oradaki âleme kolayca gidiyor âdetâ o âlemi yaşıyordu. Bu özelliği metin şerhini belirli bir sisteme oturtması ve mazmunlar sistemini matematiksel formlarla çözümlenmesiyle Hocayı gelenekten gelen metin şerhini bir bilim olarak yerleştiren kişi yapıyordu.

Beyitleri, kelime-edebî sanat-vezin-mazmun-vb. gibi unsurlarla açıklamak, ve beyti parçalamak olan bu teknik işlem onun gibi bir estetin dersleriyle bir gösteri, bir tiyatro hatta kendi tabiriyle bir festival haline dönüştürüyordu. Burada, bu kuru yazıda ve bu cansız harflerle o âlemi anlatmak imkansız.

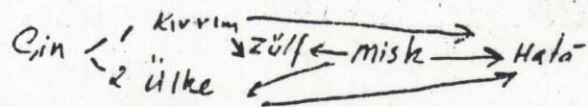
Bir örnek olması açısından Hocanın Şeyh Galib'in "gelir" redifli gazelinin şerhini ders notlarımdan buraya aktarmak istiyorum. Şeyh Galib'i anlamamın, Hind üslûbunun o zor mazmunlarını çözümlenmesini zorluğunu kabul ederseniz Şeyh Galib bile bir rübâisinde:

"Ol şâir-i kem-yâb benim kim Gâlib
Mazmunlarımı anlamamak ayb olmaz
Yektâ güher-i gayb-ı hüviyettir hep
Gavvâs-ı hîred behre-ver-i gayb olmaz"

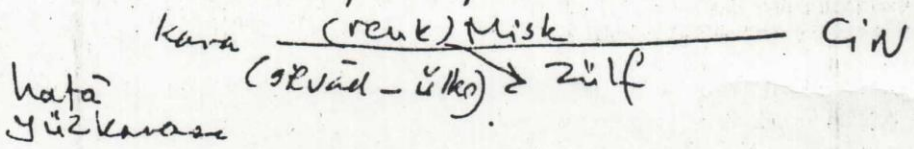
(yani: Ey Gâlib, ben benzeri az bulunan öyle bir şairim ki mazmunlarımı anlamamak ayıp değildir. Onlar (mazmunlarım) hep Tanrı zâtının bilinmeyen tecellileridir; akıl dalgacı onları elde edemez.) diyor. Oysa Hoca 1983 yılında sabah dokuzdan on ikiye kadar süren seminer-derste Şeyh Galib Divânı'nı şerh ediyor ve bizler büyülenmişçesine onu dinliyorduk.

Burada notlarımı hiç bir düzenleme yapmadan aynen aktarıyorum:

مین زلف مکه بجزندم خطان بدم
 که پریشان بدیدم بود قرآن بدم
 اصدا بایشا

Perişan → Zülf — Çin — Hata

Ahmet Paşa'nın
 Çin-i zülfün miske benzettim hatâsın bilmedim
 Key perişân söyledim bu yüz karasın bilmedim
 beytini hocanın el yazısı ile kelimeler arasındaki anlam ilgilerini gösterdiği bir örnek.

Şerh-i gazel-i Galib Dede
 Yek-âvâz gazel. (Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün)

O bahr-ı cezbede kim gönlüm ıztırâba gelir
 Güher derûn-ı sadeften çıkıp habâba gelir

cezbe: çekilme hâli, (tasavvufta) kulun Allah tarafından çekilmesi, Allah'ın iradesi ile kulun Allah'a yönelmesi.
 ıztırâb---su
 ıztırâb: denizin dalgalanması
 habâb: su kabarcıkları
 derûn: iç

* O cezbe denizinde gönlüm ıztırâba gelince (gönlüme bir titreme geldiğinde, acı duymaya başladığımda) inci sadeften çıkıp köpüklere gelir.
 İnci: güzel söz'dür.

Galib Allah'ın varlığına ulaşma yolundadır. Bu çok çileli bir yoldur, böyle bir ıztırab anında derviş söylemeye başlar (yani inciler saçmaya başlar; tıpkı dalgalanan bir denizde denizin dibindeki sadefferin ağzlarının açılması, incilerin dışarı çıkıp köpüklere doğru yükselmesi gibi). Galib, "benim sözlerim mânevî cezbedeki duyduğum heyecanların doğurduğu halecanlar mahsûlüdür" diyor.

Bu beyit göz yaşını hüsn-i ta'lille bize anlatmak istiyor diye de düşünülebilir.

Döner sahife-i Erjenge bâliş-i hıştım
 Gehî ki cilve-i nâzı hayâl-i hâba gelir

Erjeng: İranlı meşhur ressam Mânî'nin mecmuasıdır.
 bâliş: yastık
 hışt: kerpiç tuğla
 hayâl-i hâb: rüyâ
 cilve-i nâz: maddeten ve mânen bir hâlden öbürüne geçmek; bî-karar olmak, kararsızlık hâli. (Âşığın sevgilisinde gördüğü değişik rûh hallerini cilve-i nâz olarak nitelendirmesi bu mânâ dolayısıyladır.)
 * Ne zaman ki onun nazının cilvesi rüyâma gelir, kerpiç yastığım birden bire Erjeng'in sayfasına döner. Kerpiç yastıkta uyumak yoksulluk alâmetidir. Manevî olarak âşıklıktır, dervişliktir.

Safâ-yı nûr-ı sabôhu bulan siyeh-mestin
 Gözine hâne-i hurşid bir harâbe gelir

sabûh: sabah vakti içilen şarab
 siyeh-mest: körkütük sarhoş
 hâne-i hurşid: gökyüzü, felek
 safâ: zevk, neş'e; parlaklık
 — İçkinin verdiği şevk ile gam bulutu dağılır. Onun için nûr-ı sabûh diyor.

* Şarabın zevkini, neş'esini bulan sarhoşun gözüne gökyüzü bir harabe gibi gelir.

Sabah şarabını içen sarhoş artık feleğe minnet etmez.
nür--hurşîd: Tenasüp/siyah güneş: Tezad-ı mâneviye
/sabûh--sabah: İham-ı tenasüp/sabûh--harâbe: İham-ı
tenâsüp.

Rıyâz-ı reng-i cemâle gider bu hûn-ı sirişk
O râhdan ki geçip büy-ı gül gülâba gelir

cemâl: yüz güzelliği
rıyâz-ı reng-i cemâl: yüz güzelliğinin renginin bahçesi
hûn-ı sirişk: kanlı gözyaşı

* Bu gözyaşının kanı gül kokusunun geçip gül su-
yuna geldiği yoldan o güzelliğinin renginin bahçesine
gider.

Yüz al rengin hâkim olduğu bir bahçedir. Gözyaşı
bu bahçeyi suluyor. Gül kokusu gül suyuna hangi yol-
dan geçip gittiye işte bu suyun gittiği de o yoldur.

O yüzün güzelliğini veren benim kanlı gözyaşımdır.
Bu izah edilemez, tıpkı gül suyuna gül kokusunun ne-
reden geldiğinin izah edilemediği gibi.

Aşkın ızdırabı arttıkça güzellik de artar.

Hatt-ı fireng gibi zülf ü ebruvân keç ü meç
Ne anlanır rekam-ı mekri ne hisâba gelir

* Kaşlar ve saç fireng yazısı gibi eğri bûğrü, karma-
karişik. Hilesinin rakamı ne anlanır (ne okunabilir) ne
de hesap olunabilir.
saç ve kaş--mekkârdır

Edeble dâmen-i zülfün öper gelip bir bir
O fitneler ki şeh-i hüsne intisâba gelir

Sevgili: güzellik padişahıdır. (Fitne diyârının hâkimi-
dir.)

Zülfün eteği---fitne (fitne kaynaklarından birisi saçtır)

* O fitneler ki güzellik padişahına bağlanmaya ge-
lirler ve edeble bir bir zülfünün eteğini öperler.

Olur ne mısra-ı bercestelerde sekte bedîc
O dem ki nabz-ı sühân dest-i intihâba gelir

sekte: durma, duruş
sekte---sekt-i melih: Tevriye
bedîd: görünme
intihâb: seçme

Sözün nabzı, seçme, beğenme eline alındığında ni-
çe berceste mısralarda bozukluk olduğu görülür.
(Dikkatle bakılsa beyân ve bedîi kaidelerine göre göz-
den geçirilse niçe berceste mısralarda yanlış ve eksik-
liklerin olduğu görülür.)

nabz--sekte--sekt-i melih (edebî terim)

nabz--sekte (tıbbî terim)

nabz-ı sühân: (sözün nabzı (Hind üslûbunun özelliği)
söz, şiir insana benzetilmiştir.

Hatı ki kabile-i müşktür anın Gâlib
Diyâr-ı Çin-ü Hitâdan reh-i savaba gelir

(Kelimeler arasındaki tenasübe (ilgiye) dayalı bir be-
yittir.)

* Onun misk kervanı olan ergenlik tüyleri Çin ve
Hitay diyarından doğru yola gelmektedir.

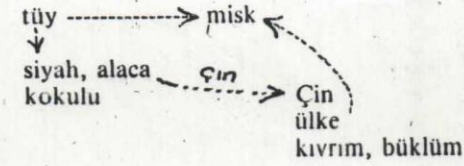
Tasavvufî izahı: Hat-kesret, yüz-vahdettir. Yüz üze-
rindeki hat, vahdet üzerindeki kesrettir. Kesret mad-
de âlemidir. Bu âlemde birçok yanlışlıklardan kurtu-
lup mutlak hakikate ulaşmayı anlatıyor. misk--hat,
hat--kabile-i müşk. Ergenlik tüyleri ufalanmış toz ha-
lindeki miske benzetilirdi. (misk siyahtır) Misk Çin ve
Hitâ (Hitay)'da olur.

Tüy: a) kıvrımlıdır, eğri bûğrüdür.

b) alaca renklidir.

çin: alaca demektir.

Çin kelimesinin kıvrım, bûklüm mânâsından dolayı
tüy de kıvrımlı olduğundan miskle alâkâlıdır. Tüy toz
gibidir, misk de toz halindedir.

çin(eğri) × sevab(doğdu) : İham-ı tezad
hatâ × sevab

Bu gün sabah ile seyr eyledim ki baht-ı cuvân
Tavâf-ı dergâh-i pîr-i felek-cenâha gelir

baht-ı cuvân: genç talih, parlak talih
(Yıldızların en talihlisi güneştir.)

* Bu gün sabahleyin gördüm ki parlak talih, makâ-
mı felek olan Pîrin dergâhının etrafında dönmeye gelir.

1) Mevlânâ'nın makamı o kadar yücedir ki bizzat
talih dahi onun eşiğinin hizmetçisidir.

2) Mevlânâ'nın dergâhı (konağı) gökyüzüdür. Gü-
neş onun dergâhını tavâf etmeye gelmektedir.

“Necatî Bey Dîvânı'nın Tahlili ve Sistematik
İndeksi” adlı Doktora Tezi ile bu sahada ilk eserini
veren Hoca, “Necatî Bey Dîvânı'ndan Seçmeler”,
“Yahya Bey ve Dîvânı'ndan Örnekler”, “Hayalî Bey
ve Dîvânı'ndan Örnekler” isimli kitaplarıyla, Üniver-
sitelerde verdiği metin şerhi dersleriyle ve yurt içinde
ve dışında bu konudaki konferanslarıyla metin şerhin-
de unutulmayacak bir isim ve otorite olmuştur. Gele-
cek nesiller onun bu eserlerine ve bir araya getirilip dü-
zenlenerek yayımlanması mutlak bir ihtiyaç olan ders
notlarına muhtaçtırlar.